

Reményi Péter

Koszovó – az együttélés nehézségei¹

Európa legfiatalabb (függetlenségét 2008-ban kiáltotta ki, nemzetközi elismertsége azóta sem teljes) állama Koszovó. Az egykori szerb autonóm tartományban a többséget alkotó albánok és a 20. századra már kisebbséget alkotó szerbek vetélkedése a terület irányításáért, a föld birtoklásáért – mely időnként véres konfliktusokká nő – évszázados léptékű. Koszovó a szerb államiság bölcsője, a szerb történelem több fontos eseményének helyszíne, ugyanakkor elmúlt évszázada az albán lakosság növekedéséről szólt, melynek következtében ma már a lakosság több mint 90%-át ők alkotják.

Az ezredfordulón az eddigi utolsó koszovói szerb–albán fegyveres konfliktust követően a nemzetközi közösség az Amerikai Egyesült Államok vezetésével de facto függetlenné tette Koszovót (1999). A közel egy évszázados szerb uralom után így az albánság került a kormányrúdhöz, ami a szerbek egy jelentős részében keltett gyanakvást és bizonytalanságot. Az így kialakult kényes etnikai helyzet vizsgálata miatt érkeztünk ebbe a sokat szenvedett államba/tartományba.

Érkezésünkkor a szerb-koszovói határ koszovói oldalán a nemzetközi erők határőrével beszélgettünk először. Hajnali fél hatkor a szűk völgyben a konténerekből épített határátkelő csendes volt, csak egy kóbor kutya keresgélt az útszéli szeméttben. A tiszt a tapasztalatiról mesélt: Nézzetek körbe – mondta – a hegyek tele vannak csempészútvonallal, tudjuk, de nem sok mindent tehetünk. Balra Szerbia, jobbra a koszovói szerbek, amikor blokádnak volt (2011-ben) mi két tűz között ragadtunk, a KFOR-nak kellett minket innen kihoznia. Itt nem lehet hősködni, mit csinálsz, ha idehajítanak egy gránátot?

Reggelre érkezünk Kosovska Mitrovicába, Koszovó emblemikus megosztott városába. Az Ibar folyó egyik oldalán az albánok élnek a másikon a szerbek. Mitrovicai vendéglátónk szintén a nemzetközi rendőri erők kötelékében dolgozik. Körbevezet minket a városban, de a szerb oldalra nem jön át. Nem lenne biztonságos, mondja, de a híd környékén az albán oldalon fog várni, ha gond van, hívjuk és „kihoz” minket. Kicsit furcsán hangzanak ezek a szavak ma Európában.

A belváros két partját összekötő híd kihalt. Az albán oldalt olasz carabinieri őrzik, szögesdrót és utakadályok között sétálunk a szerb oldalra. Itt szinte a teljes híd szélességét elfoglaló törmelékhegy akadályozza a közlekedést. Mindenhol szerb nemzeti színek, szimbólumok, grafittik hirdetik a városrész lakóinak hovatartozását. A hídra néző kávéház teraszán állítólag mindig ül valaki és figyeli a hidat. Helyi szerb

---

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt által nyújtott személyi támogatással valósult meg. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg. A kutatás eszközbeszerzése és a kutatóút finanszírozása az OTKA 75624 számú projektje által biztosított forrásból valósult meg.

beszélgetőtársaink szkeptikusak az albán–szerb együttéléssel kapcsolatban. Ugyan az EBESZ-nél dolgoznak és vannak albán kollegáik is, de nem barátkoznak egymással. Ha az Észak-Koszovó feletti fennhatóság de facto is Pristinához kerül, mindannyian a távozás mellett döntenének – mondták.

Albán beszélgetőtársaink nem szívesen beszélnek a kérdéstről. Vagy elutasítják a válaszadást, vagy közlik, hogy nekik, személy szerint aztán semmi bajuk a szerbekkel. A Trepçai bányák felé vezető úton a hegyek között egy útszéli kisbolt tulajdonosa viszont szemmel láthatólag szívesen osztja meg velünk tapasztalatait és véleményét. Egyezményes jeleket használva, mutatóját a nyaka előtt keresztben elhúzva adja értésünkre, hogy mi vár itt szerinte a szerbekre.

1. ábra: Mitrovica két oldalát összekötő híd előtérben a carabinieri autóival, háttérben a szerbek „védelmi vonalaival” (szerző felvétele)

A város albán oldalán vidámabb a hangulat. A szegénység, a települési infrastruktúra rossz állapota, az elmaradottság és elhanyagoltság itt is tetten érhető, az ember lépten nyomon „nemeurópai”² megoldásokba botlik, de sokkal több a mosolygós arc, az utca telis-tele fiatalokkal. Szemben a szerb oldalon tapasztalt pesszimizmussal, már-már apátiával, az albán oldalon sokkal jobban pezseg az élet. A városrész hemzseg a független Koszovóra emlékező szimbólumoktól, melyek az albánok küzdelmét, megpróbáltatásait és végső sikerét hirdetik. A háború alatt született mártírok és hősök, a kivívott függetlenség hazai és nemzetközi formálói, a koszovói és albán nemzeti jelképek tarkítják a köztereket.

---

² Egyetlen albánt sem láttunk az üzlete, lakása előtti járdát söpörni – szemét van bőven – viszont sűrűn tapasztaltuk, hogy egy slaggal egyszerűen az úttestre locsolják a szemetet. Az amerikai katonák otthoni mintára (minden államnak van madara, állata, növénye stb., ami az adott államra a legjellemzőbb) kitalálták, hogy Koszovó nemzeti madara a nejlonzacskó, nemzeti állata pedig a PET palack. Az amerikai katonák humora mellett jól mutatja ez a köztisztasági állapotokat is.

Az országban egyébként is nagyon magas az egy négyzetkilométerre jutó emlékmű-sűrűség, mely döntően az albán szempontból sikeres függetlenségi háborúnak állít emléket. Az önállóság eme szimbólumai mellett a független Koszovónak és annak elutasításának (illetve a terület feletti uralomért versengő közösségek egymással ellenséges megnyilvánulásainak) agresszívebb formái is megjelennek graffitik, a hivatalos feliratok és azok átfestése, épületek és helyszínek (pl. templomok, mecsetek, temetők stb.) lerombolása formájában.

2. és 3. ábra: Koszovói albán nemzeti hősök bronzba és óriásplakátba „öntve”. Akik az egyik oldal számára hősök és mártírok (pl. Adem Jasheri, jobbra) azok a másik fél számára terroristák és tömeggyilkosok. Vegyük észre továbbá, hogy a koszovói nemzeti hős szobra mellett nem koszovói, hanem albán nemzeti zászló lobog. (szerző felvételei)

A politikai földrajzi tájkép átformálása, a csoportidentitást hirdető jelképek emelése és elpusztítása (*damnatio memoriae*) egyszerre eszköze és következménye a homogenizálódó etnikai tereknek. A háború alatt mindkét fél élt az etnikai tisztogatás eszközével, melynek mindkét oldalon egyik bevett eszköze volt a közösség jelenlétét hirdető és lehetővé tevő funkcionális és/vagy szimbolikus épületek és helyszínek módszeres megsemmisítése. Így romboltak le mecseteket és templomokat, dúltak fel temetőket. A megváltozott etnikai realitások miatt azonban a háború végeztével nem

mindegyik helyszín születik újjá, nem mindegyik lerombolt épület újjáépítéséhez van meg az akarat és az újjáépítést igénylő közösség.

4. ábra: A feldúlt Mitrovicai szerb temető a város albán oldalán (szerző felvétele)

Az etnikai homogenizáció, mely a koszovói konfliktus egyik markáns kísérője és a jelenleg a közösségek szintjén kibékíthetetlennek tűnő szerb–albán ellentét következménye, a Koszovó feletti albán uralom véglegessé válásával új formákban jelentkezik. Az elmúlt évtizedekre jellemző szerb „emigráció” folytatódása mellett megjelenik az államon belüli elkülönülés is, a kisebbségben maradt szerbek (de más kisebb etnikai csoportok esetében is) összeköltözése a nagyobb biztonság és a kritikus tömeg elérése érdekében.

A szerb többségű Észak-Koszovó mellett megjelennek a délkeleti országrészben a kis szerb enklávék, melyeket némi nyugati ösztönzésre, de saját céljai megvalósítása érdekében is (meg lehet vele osztani a koszovói szerbeket és éket lehetett vele verni Belgrád és a koszovói szerbek közé) a pristinai kormány, etnikai gerrymandering segítségével, apró önkormányzatokká (opstinákká – a mi járásainkhoz hasonló területi közigazgatási egységek, az egykori Jugoszláviában a területi önkormányzatiság alapegységei) szervez. A biztonságot ezeken a településeken részben a nemzetközi közösség tartja fenn.

Gračanicában az opstinába belépőt az utak mellett tábla fogadja, hogy térfigyelő kamerák által őrzött területre lép. A városban, mely Pristina agglomerációjához tartozik, sok az ENSZ-jármű, csendesek az utcák, a politikai hirdetések a szerbiai választásokon a Szerb Radikális Pártra való szavazásra bíztatnak. Az utca embere nem túl bizakodó, csak

hosszas unszolásra hajlandó velünk szóba állni, mondandójának lényege, hogy idővel az albánok úgyis felszámolják a kis szerb közösségeket.

Az etnikai enklavizációra más, a fentieknél kisebb területi egységek is szolgálhatnak például. A szerbek kolostorait is nemzetközi erők védik, a híres Peć-i (Ipeki) Patriarchátus épületét például szlovén gépfegyveres katonák, páncélozott szállítójárművek, szögesdrót, őrtornyok. Minden belépő személyi adatait feljegyzik, belépőkártyát kap, melyet kifelé le kell adni. Szükség is van ezekre a biztonsági intézkedésekre, hiszen többször érte már támadás a szerb kulturális emlékeket a közelmúltban, ráadásul a patriarchátus és a helyi albán közösségek között a földtulajdonlás kapcsán is komoly viták zajlanak.

5 és 6. ábrák: A térfigyelő-rendszerre figyelmeztető tábla Gračanica szerb többségű opstina határában és a Peć-i Patriarchátus épületegyüttesét védő biztonsági berendezések. (szerző felvételei)

A fiatal állam Albániához való viszonya, ha nem is problémás, de legalábbis érdekes. Két, albán etnikai többségű állam egymás mellett, európai mércével mérve mindketten (és a modern értelemben vett albán nemzet is) fiatalok. Nagy-Albánia megalakítása nincs napirenden, de a térségben nyitott szemmel járva, a helyiekkel beszélgetve és a híradásokat figyelve két egymáshoz egyre jobban közeledő állam képe rajzolódik ki. Egyes eldugottabb helyeken, mint Koszovó délnyugati csücske, a határ a hegyek között virtualizálódik is. A birkáit legeltető Miri albániai, de átjár Koszovóba legeltetni a zöld határon gond nélkül. Miközben beszélgetünk egy megrakott öszvér, egy kutya és a gazdája halad el mellettünk abból az irányból ahol Miri szerint már nincs semmi – határátkelőhely sem – csak Albánia. Nem tudjuk mit szállít, de jobb is így.

Egy vidéki város egyetemének dékánját, aki egyben helyi önkormányzati képviselő is sikerül addig faggatnunk, amíg elege lesz belőle és így válaszol: Mindenki ezzel a Nagy-Albániával jön. Lesz-e, nem lesz-e? Nagy-Albánia van. Albánok élnek ott is, itt is, azonos a nyelvünk, azonos a kultúránk, a politikusaink rendszeresen egyeztetnek egymással, a fiataljaink egymáshoz járnak egyetemre, azonos az identitástudatunk. Hogy lesz-e, kell-e egy államban élnünk? Miért? Így legalább két albán szavazat lesz a nemzetközi szervezetekben.

Hogy mit hoz a jövő a koszovói albánoknak és szerbeknek, nem tudjuk. A közelmúltban az EU gyámkodása mellett megindult szerb–koszovói tárgyalások következtében Belgrád visszavonulni látszik Koszovóból mind formális mind informális értelemben. A koszovói szerbek területi autonómiát nem kapnak, csak a szerb többségű helyi önkormányzataik alkothatnak széles jogkörökkel rendelkező szövetséget. Az albán és a szerb demográfiai jellemzőkben megmutatkozó különbségek ismeretében azonban nem nehéz kiszámítani, hogy mennyi ideig fognak tartani a szerb többségek, ha az albánok úgy gondolják, hogy beköltöznek. Mindehhez érdemes hozzávenni, hogy a koszovói szerbség jelentős része számára a munkát és megélhetést vagy közvetlenül Belgrád (tisztviselők, közalkalmazottak), vagy a speciális helyzet Belgrád és Pristina között (csempészek, ügyeskedők), mely szintén változóban, vagy a nemzetközi szervezetek (melyek egy szerb–koszovói rendezés után lassan távozhatnak is) adta. Ha ezek megszűnnek, a szerbség döntő része munkanélkülivé válik, mert vagy nem akar, vagy nem tud egy olyan állam szolgálatába állni, ahol albán nyelvtudás nélkül a korábbi hivatását nem fogja tudni űzni. Márpedig a szerbek elenyésző része tud albánul. Így végső soron nem etnikai okokból, hanem megélhetési kérdések miatt fog elköltözni, ami az albánoknak édesmindegy.